

Бурцева Т.М.

Аспірантка кафедри педагогіки
Бердянського державного педагогічного
університету

ПЕРЕСЕЛЕНСЬКИЙ РУХ У БОЛГАРСЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я ПІСЛЯ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877-1878 РР.

Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. мала величезний вплив на подальшу історичну долю болгарського народу. Помітне її відлуння ми спостерігаємо і серед болгарських громад у Північному Приазов'ї. Звільнення Болгарії і повернення до складу Росії Південної Бессарабії дало поштовх до нової хвилі міграційної активності серед болгар та гагаузів у Таврійській губернії наприкінці 70-их років XIX ст. [3, с.115]

Слід враховувати, що російсько-турецька війна 1877-1878 рр. сама по собі не стала причиною переселенського руху. Її результати лише сприяли активізації переселенських настроїв у приазовських болгарських колоніях, що існували раніше.

Ці настрої проявилися вже невдовзі після переселення до Приазов'я. Болгарські колоністи у першій половині 60-х років XIX ст. мали спробу залишити Північне Приазов'я, внаслідок катастрофічних неврожаїв і домогтися переселення на Кавказ. Рішуча відмова уряду та відносно непогані врожаї 1866 р. та 1867 р. тоді сприяли заскоюенню колоністів.

Наступний спалах переселенських настроїв припадає вже на початок 70-х років і пов'язаний із реформою іноземних колоністів 1871 р. та військовою реформою 1874 р. Болгари звертали свої погляди на Кавказ, Молдавію і Крим. [3, с.116]

Про наміри болгар переселитися не лише на Кавказ, а й у Молдавію, повідомляє мировий посередник 3-ої ділянки Бердянського повіту в рапорті Таврійському губернатору від 27 грудня 1873 р. Він же відзначив прагнення представників іншої групи колишніх іноземних колоністів Північного Приазов'я - менонітів - переселитися в Америку. Серед заходів, які могли б „заспокоїти" болгар, мировий посередник пропонував провести роз'яснювальну роботу, а також поставити вимогу до тих, що бажають переселитися, сплатити всі казенні і громадські борги. [1, с.65]

Переселенські настрої у більшості приазовських болгарських сіл дійсно існували майже постійно протягом 60-70-их років XIX ст. Але до реального переселення доходило рідко. Це було, скоріше, приватною справою окремих болгар, які виїжджали однією або декількома сім'ями. При цьому, всі болгарські села залишилися на місці. [4, с.276]

Після війни 1877-1878 рр. переселенський рух у болгар Північного Приазов'я активізувався з новою силою. Документально цей факт засвідчений і змістом рапортів чиновників Бердянського та Мелітопольського повітів, і різким збільшенням наприкінці 70-х років XIX ст. клопотань про переселення та справ про продаж землі у болгарських селах. Результатом стало переселення не лише окремими сім'ями або невеликими групами, а й цілими селами з масовим продажем землі стороннім особам.

Звістка про повернення до складу Росії Південної Бессарабії, очевидно,

викликала у приазовських болгар ейфорію і бажання виїхати до місць свого колишнього проживання. Бердянський повітовий справник доповідав таврійському губернатору 24 вересня 1878 р., що багато болгар-власників Бердянського повіту розпродають свої подвірні ділянки різним особам, а поселяни сіл Варварівка і Оленівка Цареводарівської волості вперто шукають покупців, щоб продати свої землі повністю. Головна мета - бажання переселитися до Бессарабії. Справник також відзначив, що декілька сімей вже виїхали до Бессарабії. [4, с.279]

Ліквідація кордону між Росією та Південною Бессарабією полегшила можливість деяким приазовським болгарам вільно відвідувати там своїх родичів. Під час цих поїздок вони переконалися у тому, що становище у Приазов'ї краще.

Деякі болгари подали клопотання про переселення за кордон - до звільненої від османського ярма Болгарії. У 1879 р. 15 поселян с. Тернівки Мелітопольського повіту звернулися із клопотанням дозволити їм переселитися до Болгарії у Лошо-Паланський округ.

Наявні джерела дозволяють детальніше розглянути переселенський рух у п'яти селах, у яких міграція болгар призвела або до зникнення населеного пункту (Варварівка, Оленівка, Царицина Бердянського повіту), або до докорінної зміни його етнічного складу (Волканешти та Болград Мелітопольського повіту).

Села Варварівка і Оленівка були розташовані на території сучасного Мелітопольського району Запорізької області. Ще у серпні 1876 р. уповноважені від громади поселян-власників с. Варварівки клопоталися перед губернським у селянських справах про розселення членів громади між іншими болгарськими селами. Їм було відмовлено на тій підставі, що вони самі поставили себе у скрутне становище, віддавши більшу частину своїх земель стороннім особам в оренду на значний термін. [2, с.25]

У згадуваному вище рапорті бердянського повітового справника від 24 вересня 1878 р. вказано, що поселяни сіл Варварівка і Оленівка Цареводарівської волості вперто шукали покупців, щоб продати свої землі цілком. Головна мета - бажання переселитися до Бессарабії.

У жовтні 1878 р. жителі сіл Варварівки (70 сімей) та Оленівки (93 сім'ї) таки продали свої наділи стороннім особам відповідно за 35 тис. руб. (Варварівка) та 46,5 тис. руб. (Оленівка). Весною наступного року вони частково зруйнували свої садиби і виїхали до Бессарабії. Так обидва села припинили існування. На початку ХХ ст. М. С. Державін відзначав, що від Варварівки залишилося невеличке болгарське село з п'яти дворів.

Проте влаштувати своє життя у Бессарабії вдалося далеко не всім. Невдовзі частина колишніх мешканців Варварівки та Оленівки вимушена була повернутися до Приазов'я. Восени 1879 р. вони безуспішно просили владу надати їм новий земельний наділ. Водночас, щоб пом'якшити ситуацію, Міністерство внутрішніх справ рекомендувало таврійському губернатору, по можливості, виділити цим горе-переселенцям земельні ділянки в існуючих болгарських колоніях.

Болгари цілком залишили колонію Болград, що знаходилася в Юзкуйській волості Мелітопольського повіту на Азовському узбережжі.

С. Харизоменов повідомляє, що у Болграді було розпродано всі ділянки:

„В Болграде было 115 участков по 49,66 дес.; все они перешли к русским. Юридически в селении числится 7 однодушных болгарских семей, владеющих усадебной оседлостью по 0,54 дес. на душу, но фактически все они убежали в Бессарабию, а их усадьбами пользуется общество, выплачивая за них податки...". К. Вернер частково проливає світло й на питання про покупців: „11 домохозяев из деревни Анновка (Мелитопольского уезда) купили 775 десятин у болгар-колонистов деревни Болград и переселились в это селение...". Нам, на жаль, невідомо, хто викупив решту ділянок, хоча можна припустити, що це були теж селяни навколишніх сіл.

Цікаво, що в офіційних документах ще довгий час сільська громада с. Болград називалася болгарською. У 1890 р. В. Є. Постніков писав: „В с. Болград, где давно уже не осталось ни одного болгарина, я видел отношения казенной палаты, до сих пор присылаемые сюда на имя несуществующего болгарского общества (сільської громади - С. П.)".

[4, с.280]

Таким чином, ми переконалися, що переселенські настрої в болгарських селах Північного Приазов'я після російсько-турецької війни 1877-1878 рр. помітно активізувалися, але не переросли в тотальне переселення. Проте, переселення можна кваліфікувати як досить масове, враховуючи зникнення п'яти сіл та наявність переселенців у багатьох інших селах.

Результати російсько-турецької війни 1877-1878 рр., на наш погляд, не були причиною, але стали своєрідним поштовхом до активізації переселенських настроїв. А останні, в свою чергу, були спричинені хронічним невдоволенням приазовських болгар своїм економічним і адміністративним становищем протягом 60-70-их років XIX ст.

Результати переселення були суперечливими. Одні поселяни добре влаштувалися на новому місці (як, наприклад, відинці в Криму). Для інших переселення обернулося остаточним розоренням. С. Харизоменов відзначає: „Расчеты оказались ошибочны: болгары разорились; в 1884 году многие вернулись обратно и сидят теперь на церковной земле или на земле тех одноплеменников, которые не продали своих наделов. Вернувшиеся в Мелитопольский уезд не покидают надежды получить новый надел и льготы...". [4, с.285]

Можна констатувати, що переселення кінця 70-их років XIX ст. стало ще однією сторінкою масової міграції болгар на півдні України. Проте воно відбувалося у зовсім інших історичних умовах, ніж переселення початку 1860-их років. Не було і урядової підтримки, тому бракувало організованості.

Російсько-турецька війна 1877-1878 рр., повернення до складу Російської імперії Південної Бессарабії, відродження болгарської державності викликали активізацію переселенських настроїв, що існували й раніше внаслідок тривалого невдоволення приазовських болгар агрокліматичними умовами та зміною правового становища. [3, с.119]

До переселення долучилися окремі вихідці з багатьох сіл, але масових масштабів міграційний рух набув лише у п'яти - Варварівці, Оленівці, Царинині, Болграді та Волканештах. В основному болгарини і гагаузи виїжджали до Бессарабії, але були випадки переселення до Криму та Болгарії. Дехто непогано облаштувався на новому місці, але для багатьох переселення виявилось невдалим, і вони вимушені були

повернутися.

Література

1. Бертенсон В. Болгарские колонии Бердянского уезда Таврической губернии. Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России, 1901, № 7-8, с. 65.
2. Державин Н. С. Болгарские колонии в России. - В: Сборник за народни умотворения и народопис. С., 1914, кн. XX-IX, с. 25.
3. Пачев С. І. Володінні записи як історичне джерело для болгар стичних студій південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць.- Випуск 31-32, с.115-119.
4. Пачев С. І. Міграції болгар і гагаузів у Таврійській губернії після російсько-турецької війни 1877-1878рр Дриновський збірник. — Т. III. — Харків-Софія: Академічне вид-во ім. проф. Марина Дринова, 2009. — С. 276—285.